OBNOVLJENA ANTIKA V AJDOVŠČINI

PETER PETRU

Častitljiv jubilej slavljenca nam — ob njegovem izrednem konservatorskem opusu — nalaga prijetno dolžnost, da iz mnogih spomeniškovarstvenih posegov prof. dr. F. Steleta pokažemo delež, ki je tesno povezan z varovanjem arheološke dediščine našega prostora. S svojo knjižico V obrambo Rimskega zidu na Mirju v Ljubljani (založil Spomeniški urad Ljubljana 1928) je nastopil proti javnim — celo časopisnim — pozivom za odstranitev zidu in dosegel, da je bil obnovljen in obvarovan »spomenik tolike starosti in tolike zgodovinske preteklosti kakor Rimski zid na Mirju«. Neprecenljivo kulturnozgodovinsko izročilo na območju Ljubljane je bilo nato po načelih moderne rekonstrukcije arheoloških spomenikov dopolnjeno in zavarovano ob estetski ureditvi okolice.[1] Kako pomembni so bili ti ostri konservatorski ukrepi, vidimo v celoti šele danes, ko se snovanje arheologov in spomeniškovarstvenih služb navezuje na dosežke, ki so plod neomajnega slavljenčevega stališča.

Tu mislimo predvsem na posege minulih let v Ljubljani, ko se je pridružilo rimskemu obzidju na Mirju še obsežno prezentacijsko območje na Jakopičevem vrtu. Obsežna zazidava ostankov Emone v zadnjih desetletjih je onemogočila širšo spomeniško prezentacijo večjih mestnih površin nekdanje Emone. Od Emone bo zato možno v prihodnje pokazati — poleg rimskega zidu in morebitnih manjših kvalitetnih spomeniških enot v območju Gradišča — predvsem insulo XV na Jakopičevem vrtu. Srečno naključje je namreč hotelo, da leži ta v samem jugovzhodnem vogalu Emone, tako da bo možno prikazati poleg mestne stavbe tudi fortifikacijsko zasnovo Emone. Predložena rekonstrukcija davnine na tem prostoru, ki se navezuje na rimski zid, bi tako dala enkraten zgodovinski spomenik, ki bi pričal o starosti in nepretrganosti poselitve na tem prostoru. Ponazarjal pa bi hkrati kulturno zgodovino: vpogled v razdelitev prostorov rimske hiše z obnovljenimi mozaiki, ogrevalnimi napravami, kopalnimi prostori, arhitektonskimi motivi itd. Spomenik na Jakopičevem vrtu je že danes, ko še ni v celoti odkopan, tudi znamenit tujskoprometno, ker prav šolsko ponazarja antično obdobje pri nas. S tem je Ljubljana spet pokazala pravilen odnos do starinskih kulturnih spomenikov v najplemenitejšem smislu: spoštovala je preteklost, iz katere se je razvila do svoje današnje pomembnosti.

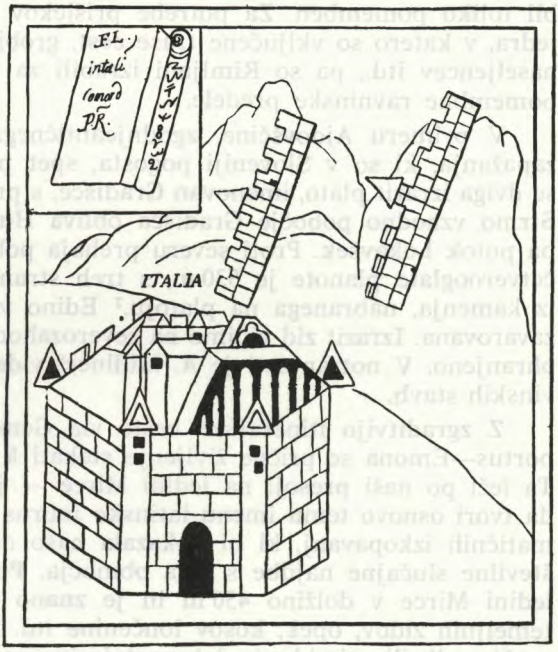
Da so emonski ostanki v Ljubljani evropska pomembnost v strokovnem pomenu besede, dokazuje tudi spomeniška valorizacije Emone kot najdišča. Le malo je mest v zaledju imperija, ki bi imela za osnovo urbanističnega koncepta tipičen legijski tabor. Prav to pa daje emonski urbanistični zasnovi

širši pomen, ker srečujemo pri prav tako komponirani civilni arhitekturi — Dioklecijanovi palači — enako osnovno mrežo, ki se kasneje ohrani prek kasne antike v zgodnjesrednjeveški bizantinski arhitekturi kot reminiscenca antičnega tabora. V še večji meri pa je antično obrambno zidovje Emone pomembno za umevanje kontinuiranega življenja v Ljubljani, ki je tudi edina od podobnih antičnih središč Srednje Evrope ohranila gospodarski, kulturni in politični pomen centra skozi vso zgodovino.[2]

Zato je pomemben tudi naslednji tak arheološki poseg v Ljubljani, ki bo bistveno obogatil njeno spomeniško gradivo. Pri tem mislimo na izkop severnih emonskih vrat in njihovo ureditev pod traso današnje ceste. Ta spomeniška enota Emone bo zaživela še tem bolj, ker bo na spomlad 1966, ko bodo dokončno urejena tudi severna emonska vrata, postavljena v neposredni bližini pozlačena kopija spomenika emonskega dostojanstvenika. Tako bo na tem območju deloma oživelo antično izročilo, ki je oblikovalo današnji videz tega dela Ljubljane. Pri tem velja posebej omeniti vpliv antičnega cestnega prehoda — *cardo maximus* — na poznejšo urbanizacijo tega predela, saj drži današnja Titova cesta v smeri, ki jo je začrtal že rimski geometer. Spričo tega in glede na izredno arhitektonsko obravnavo pomeni prezentacija severnih emonskih vrat strokovno in turistično dragoceno sestavino Ljubljane.[3]

Kot pomenijo ljubljanske spomeniškovarstvene akcije s področja arheologije dopolnilo konservatorske dejavnosti, ki jo je pričel prof. F. Stele, tako so tudi večletna dela Zavoda za spomeniško varstvo SRS v Ajdovščini duhovna dediščina in produkt njegovih naziranj. Kljub temu, da smo 1958 po obsežnih zemeljskih delih[4] že obupali, da bi bilo poslej v tem mestu mogoče primerno prezentirati rimsko obzidje, saj je buldožer zravnal južno obzidje pred kinodvorano, smo zaradi izredne spomeniške kvalitete obzidja v Ajdovščini pričeli z deli na vzhodu Ajdovščine. Če smo dovolili delno izravnavo obzidja na jugu, moramo to pripisati neskladju med dejanskim potekom obzidja in načrtom, ki ga objavlja W. Schmid (15. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 1922/23).[5]

Spričo tega, da je takratna Castra narisana v priročniku Notitia dignitatum iz V. stoletja, je torej to eno redkih mest v evropskem merilu, katerega prvotna urbanistična podoba nam je znana. Po drugi strani pa je Ajdovščina danes edino mesto v Sloveniji — pri celjskem obzidju to ni gotovo — kjer je poznoantično obzidje ohranjeno v takšni meri, da je vplivalo ne le na kasnejšo rast mesta, ampak se je ohranil ta urbanistični kontinuum skozi poldrugo tisočletje. Če pa upoštevamo zgodovinski pomen Ajdovščine pri kovanju politične usode v Vzhodnih Alpah, ne moremo mimo dejstva, da je bila v pozni antiki središče obrambe na vzhodni meji zahodnega dela imperija in da se je 5. septembra 394 pod njenimi obzidji odigrala z zgodovino južnih Slovanov tesno povezana bitka med Evgenijem in Teodozijem. Posledica Evgenijevega poraza je bila, da se je imperij razdelil v dve polovici: grecizirano vzhodno in romanizirano zahodno, kar kaže še v današnjem času kulturni razvoj posameznih evropskih skupnosti. Če gledamo na mestno obzidje Ajdovščine v tej luči, pomenijo skupna prizadevanja spomeniške službe in lokalnih organov, da se ohrani ta urbanistična sestavina na vseh štirih mestnih stranicah, dragocen prispevek k naši kulturni dediščini.

Risba Ajdovščine in kraških zapor v priročniku Nottitiae dignitatum

Dessin d'Ajdovščina et des limes du Karst dans le manuel Notitiae dignitatum

Razume se, da so konservatorska in prezentacijska spomeniškovarstvena dela v Ajdovščini izhajala iz dosedanjega poznavanja antične mestne zasnove in posameznih sestavin arheološkega kompleksa, ki nam je znan pod geslom Ajdovščina. Rimska obcestna postaja, omenjena v Antoninovem itinerarju 128, 7 in Tabuli Peutingeriani kot mansio Fluvio frigido ter v Jeruzalemskem itinerarju 560,2 kot mutatio Castra, kaže prilagajanje aglomeracijskih zasnov potrebam in času. Hkrati lahko po mikrotopografiji naselja prikažemo zelo verjetno prilagajanje urbanističnih zasnov časovnim razmeram, ne da bi pri tem zahajali v posameznosti. Doslej raziskovalci niso posvečali pozornosti okoliščinam, v katerih sta nastala mansio Fluvio frigido in mutatio Castra. Nastanku prvega je po našem prepričanju botrovala itinerarska cesta, katere izgradnjo izrecno omenja Rufius Festus brev. VII: sub Iuilo Octaviano Caesare Augusto per Alpes Iulias iter factum est, medtem ko lahko povežemo nastanek utrjene postojanke mutatio Castra z nastankom kasnoantičnih kraških zapor.[6] Šele če upoštevamo te splošne okvire, ki so botrovali nastanku posameznih urbanih sestavin na tem območju, dobimo popolnejšo podobo rasti antične naselbine na območju današnje Ajdovščine.

Pri tem je zanimivo tudi dejstvo, da se je naselbina preselila s platoja Gradišča na ravnino. Ko pridejo Rimljani in nastopi pax Romana — mir znotraj meja imperija — mine pomen prazgodovinske, na vzpetini postavljene naselbine. Osrednje urbanistično središče tega predela v predrimski dobi z izgradnjo ceste in z nastajanjem novega naselja, ki se grupira okoli poštne postojanke, izgubi svojo nekdanjo vlogo.

Tako so si Rimljani tudi v tem primeru prizadevali, da bi izkoristili v svoje namene strateško pomemben prostor, ki pa hkrati za staroselce ni

bil toliko pomemben. Za potrebe prišlekov in na novo nastalega urbanega jedra, v katero so vključene trase cest, grobišča, parcele kolonistov, pristave naseljencev itd., pa so Rimljani izrabili za prazgodovinsko prebivalstvo nepomembne ravninske predele.

V primeru Ajdovščine, zgodnjeantičnega mansio Fluvio frigido, se ta zapažanja, ki so v Sloveniji pogosta, spet ponovijo. Severno od Ajdovščine se dviga izrazit plato, imenovan Gradišče, s prazgodovinsko naselbino na vrhu. Strmo vzhodno pobočje Gradišča obliva Hubelj, zahodno in južno stranico pa potok Lokavšek. Proti severu prehaja pobočje Gradišča v kotanjo. Obseg četverooglate planote je 530 m, s treh strani jo obdaja suhi zid, sestavljen iz kamenja, nabranega na platoju.[7] Edino vzhodna stranica ni bila posebej zavarovana. Izrazit zid vidimo na severozahodnem vogalu, vse drugo je slabše ohranjeno. V notranjosti je A. Müllner[8] videl temelje posameznih prazgodovinskih stavb.

Z zgraditvijo itinerarske ceste via Gemina Pons Sonti-Ad Pirum—Nauportus—Emona se prične življenje stekati k cesti in se oblikovati v mansio. Ta leži po naši presoji na ledini Mirce — jezikoslovne študije so pokazale, da tvori osnovo temu imenu latinsko murus — kjer doslej, žal, ni bilo sistematičnih izkopavanj, ki bi dokazala našo domnevo in jo zdaj podpirajo le številne slučajne najdbe s tega območja. Po A. Müllnerju meri najdišče na ledini Mirce v dolžino 450 m in je znano predvsem kot najdišče antičnih temeljnih zidov, opek, kosov lončenine itd. Največ izkopanin so na tem območju odkrili pri zidanju žel. postaje in postavljanju drugih postajnih stavb. Grobovi ob današnjem mostu prek Hublja na območju sedanjega internata in javnega kopališča so verjetno sočasni s to naselbino. Po ustnih podatkih iz Ajdovščine so v dvajsetih letih odkrili tudi 26 grobov na zahodnem delu ledine Mirce.

Če povežemo vse te podatke, vidimo, da se navezujejo kot na rdeči niti na itinerarsko cesto, ki poteka verjetno med današnjo cesto v Gorico in železnico ter je prekoračila Hubelj tik južno od današnjega mostu čez Hubelj. Tako bi grobišče na območju današnjega internata verjetno predstavljalo vzhodno nekropolo mansia, grobovi iz dvajsetih let pa zahodno nekropolo. Med njima odkriti ostanki stavb nakazujejo po naši sodbi verjetni prostor, kjer moremo iskati zgodnjeantični mansio Fluvio frigido. Istemu horizontu pripada verjetno na severni strani Ajdovščine odkriti mozaični pod ter nova odkritja neke reprezentančne stavbe na območju sedanje kinodvorane.[9] Zgodnjo datacijo najdb z območja kinodvorane bi potrjevala poleg ostankov arhitekture še najdba opeke z žigom Q. Caecil(i) Flaviani, ki bi jo mogli pripisati poznemu 1. stoletju po n. št.

Prav ti podatki o zgodnjeantični zazidanosti prostora, na katerem je pozneje stala utrdba, pa so za nas tem bolj zanimivi, ker kažejo, da so ob postavljanju kastela v začetku 4. stoletja porušili prejšnje stavbe in ga postavili na prostor, ki je omogočal najboljšo obrambo. Glede na kasnejšo vlogo tega kastela sodim, da je prav, če v kratkem podam njegovo zasnovo, ki je bila pri prezentacijskih posegih predmet posebne obravnave. Obzidje ima v talnem načrtu[10] ovalno — po našem prepričanju mnogostrančno — obliko in meri 186 × 152 m s skupnim obsegom 608 m. Obzidje je bilo utrjeno (po W. Schmidu) s trinajstimi stolpi, ki so bili postavljeni na 9,80 m širokem —

nekajkrat kvadratnem — temelju in oblečeni z obdelanimi lomljenimi kamni. Sodeč po najbolje ohranjenem stolpu s cinami, katerega ohranjeni rimski del presega višino 7 metrov, so imeli stolpi še v tej višini premer 8,80 m in 3,05 m debele stene; zato je premer notranje votline stolpa le 2,7 m. Po A. Müllnerju imajo drugi stolpi premer 6,5 m.

Sámo obrambno obzidje meri pri temeljih 3,84 m, pri čemer se nato običajno dvakrat stopničasto stanjša. Obzidje je grajeno plastovito, kar se najbolje vidi pri stolpih, na nekaterih mestih pa je viden način zidave v ribji kosti.[11] Po ugotovitvah W. Schmida[12] je bil vhod širok le 1,54 m, na zahodni strani med obema stolpoma, ki ju je označil W. Schmid s številkami II in III. To stranico dodatno krepi še 3,10 m širok in 0,50 m globok obrambni jarek. Na južni stranici ni bilo mogoče ugotoviti načina fortifikacije. Prav tako ni bilo mogoče doslej odkriti notranje členitve v kastelu, ker je ves pozidan.[13]

Topografsko in za umevanje urbanizma bližnje okolice zanimivi podatki so grobovi odkriti severno od cerkve, saj pričajo o cesti, ki je držala proti zahodu. Prav tako dovoljuje odkritje miljnika na jugozahodnem vogalu utrdbe domnevo o neposredni zvezi med vhodnimi vrati na zahodu in mostom, ki je ležal verjetno v neposredni bližini današnjega.

Če gledamo s teh vidikov na razvoj urbanega jedra na tem prostoru, vidimo, da nam omogočata tak vpogled le skrbno zbiranje in valorizacija vseh dosedanjih ugotovitev in drobnih topografskih podatkov. Tako imamo tu prvič zelo verjeten pregled urbanističnih jeder manjše antične postojanke, ki je bila takrat na stopnji mansia oz. mutatia. Doslej je namreč večino raziskovalcev pritegovala predvsem vloga antične postojanke na območju Ajdovščine v pozni antiki. Njeni sledovi so še danes vidni. Vzporedne najdbe, nanizane v taki obliki in ovrednotene na tak način, da bi že lahko izluščili posamenze urbane sestavine, pa so omogočila šele zadnja raziskovalna dela.

Vlogo Ajdovščine v pozni antiki, ko je v njej občasno bival tudi comes zahodnega dela imperija, drugače pa je bila verjetno operativno središče obrambe na prostoru jugovzhodnih Alp s stalnim delom posadke, vojaških poveljnikov in štaba, nam tolmači tudi izjemen, čeprav shematiziran prikaz utrdbe in njenega organizma v priročniku Notitia dignitatum.[14] Ta nam prikazuje pogled na mutatio Castra, utrjeno s stolpi in razčlenjeno znotraj s peristilom. Ker je nastala podoba po antični podlogi, imamo tako redko srečo spoznati njeno notranjo razčlenitev po verodostojnem viru. Česar nam ne dajejo izkopavanja v podrobnostih, nam posreduje ta risba v splošnem.[15]

Spričo tega, da se znotraj antičnega tabora še danes odvijajo mesto in vse dejavnosti tega živega organizma, bi mogli imenovati Ajdovščino Dioklecijanova palača v malem.[16] Tako kot je Dioklecijanova palača narekovala urbanistični razvoj splitskega središča, tako pomeni ohranjeno kasnoantično obzidje v Ajdovščini eno izmed osnov videza današnjega mesta. Poleg tega sta obe mesti izreden primer nepretrgane poselitve od antike do konca prejšnjega stoletja, saj se je tudi Ajdovščina razvijala zgolj znotraj obzidja, ki so ga naši predniki — Slovani — še dodatno utrdili v visokem poznem srednjem veku oz. na prehodu v novi vek in ga tako ohranili še za naše čase.

Zato je ena prvih nalog spomeniškega varstva v tem delu, da obvaruje veduto tistih predelov, kjer je mestno obzidje ohranjeno kot meja med poseljeno notranjostjo in nezazidanim predelom pred obzidjem. Ta spomeniško-

varstveni režim je bil zato pomembna sestavina v predlogu urbanističnega načrta za Ajdovščino, ki je bil izdelan leta 1958.[17] Zazidalni načrt tega urbanističnega predloga se tako prilagaja željam spomeniške službe in upošteva antične ostaline, tako da novogradnje ne segajo v spomeniško pomembni predel (z izjemo tistih, ki so bile postavljene pred letom 1958). Spomeniškovarstvena služba je terjala, da se obzidje na vzhodu, severu in zahodu z leti v celoti uredi in utrdi ter kot ena najbolj pomembnih sestavin spomeniške dediščine tega mesta postane izredna turistična zanimivost. Prezentacija obzidja bi bila neučinkovita, če bi raslo mesto vse do obzidja in bi tako zaprlo najbolj značilne poglede na to antično starino. Temu namenu se bodo izredno lepo prilagodile tudi po urbanističnem predlogu predvidene poti iz zaselkov Šturje odnosno Trnje v središče Ajdovščine skozi antično obzidje na prostoru nekdanje graščine. Z izpeljavo ceste med Hubljem in obzidjem se bo odprl poudarjen glavni in zelo značilen pogled na spomenik z ljubljanske strani. Postavitev brvi na domnevnem stranskem antičnem prehodu[18] med zaselkom Trnje in Ajdovščino je to antično vzdušje še stopnjevala. S tem bo mesto dobilo tudi funkcionalno prepotrebne prometne žile, ki bodo še okrepile vlogo njegovega središča, ne da bi obzidje zaviralo normalno rast sodobne Ajdovščine, kar je bilo svoj čas poglavitno orožje pobudnikov za odstranitev rimskega zidu na Mirju v Ljubljani. V Ajdovščini bi mogli trditi morda celo nasprotno: sodobne potrebe mesta na nekaterih predelih omejujejo spomeniškovarstvene zahteve, čeprav smo mogli — gledano v celoti — zelo zadovoljivo nekako obnoviti funkcionalnost vpadnice in obhodne poti okoli obzidja, ki bo prišla do polne veljave, ko bo zgrajen zdravstveni dom in urejen prehod pri vodnem stolpu na severovzhodu trdnjave. Z ureditvijo prehoda pri severovzhodnem vogalu trdnjave bomo mogli smiselno navezati obhodno pot na nekdanjo antično bermo okoli trdnjave. Graditev samega zdravstvenega doma verjetno ne bo zadevala neposredno samega obzidja, pač pa bo sodobna arhitektonska obravnava prostora tu močno uveljavila obzidje. Hkrati bo ureditev okolice omogočila dostop do jugovzhodnih delov obzidja in sklenjen ogled vsega antičnega obzidja Ajdovščine z zunanje strani. Prav od ureditve okolice zdravstvenega doma si obeta spomeniškovarstvena služba veliko, ker bo tako izstopilo obzidje kot samostojna enota in se bo današnji položaj približal antični mreži in zasnovi. Vsa nadaljna dela v tem območju bo treba izvajati z močnim občutkom za mero in prostor, da ne bi porušili ravnovesja med izročenimi masami in bodočimi stavbnimi gmotami.

Primer pretehtanega arhitektonskega obravnavanja neposredne okolice obzidja predstavlja doslej le kot projekt izdelana študija zazidave prostora nekdanje graščine. Predlog, narejen v seminarju prof. T. Bitenca, predvideva zazidavo vrzeli v obzidju do prvotne višine z zidom, zasnovanim kot kulisa, za katero pa se — v približni oddaljenosti 2 m — dviga gmota novogradnje. Tako je idealno rešen pogled na sámo obzidje, ki bo po tem načrtu teklo v sklenjeni črti, hkrati pa bo ponazorjena antična veduta, v kateri so strehe rimskih stavb, nekoliko odmaknjenih od obzidja, presegale prsobran antičnega obzidja. To podobo nam ohranja tudi risba v Notitia dignitatum.

Severno in zahodno obzidje sta sicer v zelo slabem stanju, verjetno pa ju bo v prihodnjih letih moč postopno utrditi in prezentirati. Poglavitni in tudi z vidikov spomeniškega varstva pomembni ukrep urbanistične službe je,

Ajdovščina, del utrjenega in urejenega vzhodnega obzidja med dvema stolpoma. — Foto J. Gorjup
Ajdovščina, partie de la muraille orientale fortifiée entre deux tours. — Photo J. Gorjup

da je izločila obzidje na treh stranicah kot samostojno enoto, zemljišča pred njim pa izločila iz zazidave. Na severu omejuje obzidje potok Lokavšek. Pred zahodnim obzidjem sta bila v antiki manjši obrambni jarek in obsežnejše grobišče.[19] Tudi ta predel je nezazidljiv. Tu bodo samo športna igrišča, ker ta ne bodo uničila kulturne plasti.

S prvimi deli za dokončno obnovo in utrditev obzidja smo pričeli koncem leta 1960. Najprej smo očistili obzidje na vzhodni strani in baročno renesančne, na obzidje prislonjene arkade, bližnjo okolico obzidja in stolp ob domnevanem antičnem vhodu. Sredica stolpa je bila namreč odkrita in tako je lahko voda zamakala antični zid ter izlužila in izprala apneno vezivo. To je bil verjetno tudi vzrok in povod, da se je stolp deloma porušil že leta 1953: zunanji obod

stolpa, zgrajen verjetno sočasno z renesančno-baročnimi arkadami, se je zaradi razrahljanega notranjega zidu sesul. Deloma je bil ta obodni zid v slabem stanju tudi zato, ker je bil brez pravega temelja.

Skupaj z Zavodom za spomeniško varstvo Gorica, arhitekti in predstavniki domačega javnega življenja smo izoblikovali gledišča in zaporedje del na obzidju, da bi obvarovali nadaljnega propada najbolj ogroženi del obzidja v približni dolžini več ko 100 m. S finančno pomočjo OS Ajdovščina in Sklada SRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti smo se nato leta 1961 lotili najbolj zahtevnega konservacijskega dela, ureditve in delne obnove več ko 17 m visokega stolpa s cinami.

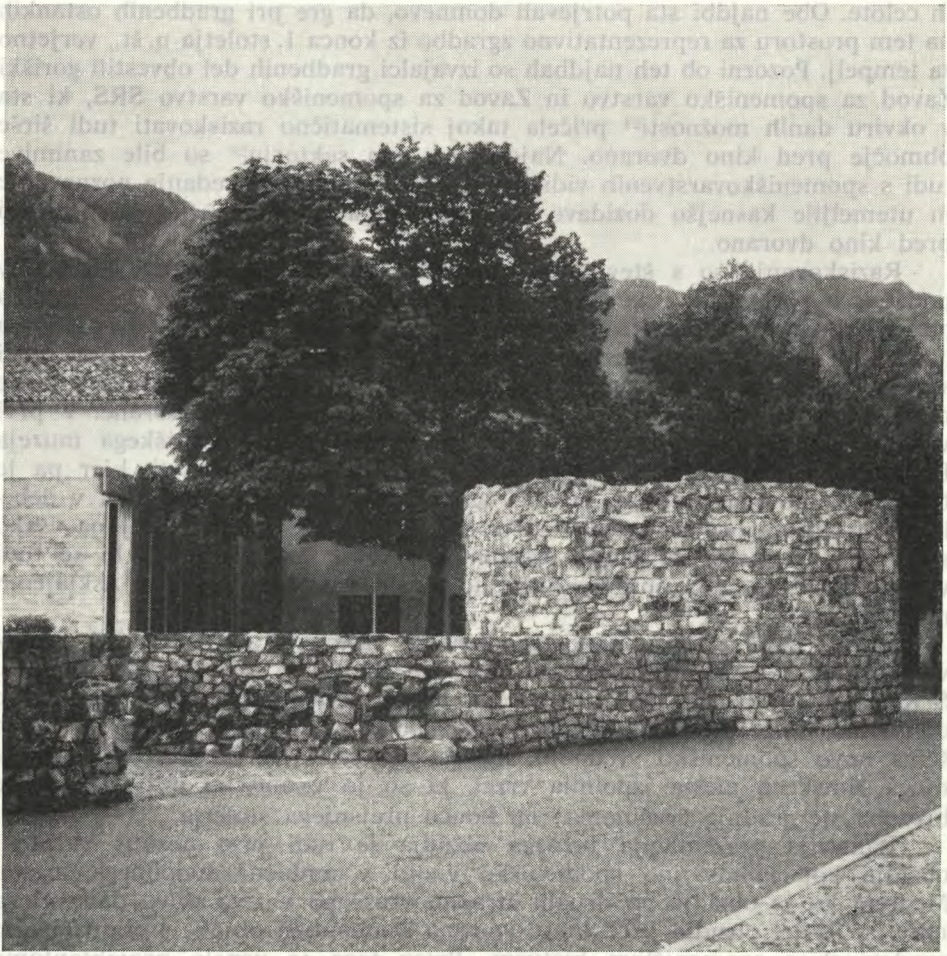
Najprej smo odstranili z zunanjega zahodnega dela in iz notranjosti stolpa vse ruševine, ki so se nabrale v stoletjih do precejšnje višine, tako da je iz stolpa pognalo srednje visoko drevo. Pri teh očiščevalnih delih smo odkrili verjetni poznoantični vhod v stolp in rimsko kloako, ki drži skozi stolp. Da izvira vhod verjetno iz poznoantičnega obdobja, bi dokazovala gradbena tehnika, saj sega vogal razbremenilnega loka nad vrati prek navpične črte okvira vrat. Isto bi izpričeval potek kloake, ki se naslanja na smer vrat. Z izkopom pa smo šli na tej stopnji le do vrha kloake, ker so sočasna gradbena dela onemogočala sistematične arheološke raziskave, ki jih še do danes nismo uspeli izvesti.

Očiščevalna dela v notranjosti stolpa s cinami so hkrati pokazala, da sega originalna rimska zasnova stolpov najmanj do višine 7 m. Domnevati pa moremo, da je tudi del naslednjega zoženega zidu še rimski, čeprav so v njem vzidane kasnejše strelne line; zaključni najtanjši del obodnega zidu stolpa je kasnejšega datuma. Ta podatek pa nam kaže tudi nenehno uporabo kasnoantičnega obzidja skozi vsa stoletja poznega srednjega veka, ko so še vedno obstajali razlogi za njegovo vzdrževanje.

Spričo tega, da je bil zahodni del stolpa porušen skoraj do prehoda v močnejši del obodnega zidu, sta vlaga in zmrzal lahko vdrli v osrednji del stolpa, kar je povzročilo odpadanje posameznih kamnov in delov stolpa. Pri vrhu je bil stolp večkrat počen.

Vodilo spomeniškovarstvenih utrjevalnih in obnovitvenih del so bila nova strokovna spoznanja o prvotnem videzu vhoda v stolp in načinu gradnje. Drugo vodilo pa so bila konservatorska zapažanja o stopnji ogroženosti posameznih sestavin stolpa in obzidja.

Utrjevalna dela smo pričeli s podbetoniranjem obeh stolpov. Nato smo sistematično očistili vse fuge, odstranili načete in poškodovane dele zidu, očistili notranjost stolpa in arkad ter odstranili ves humus v zidu, kamenje pa sortirali, da bi ga uporabili pri plombiranju zidu. Hkrati s fugiranjem vse površine obzidja in obeh stolpov na tem odseku smo pričeli namreč krpati manjše luknje, kjer je izpadlo kamenje. Obnovitvena in utrditvena dela so zahtevala na tem odseku obzidja, ki meri več kot 50 m, poleg omenjenih posegov še vrsto manjših. V prvi vrsti bi omenili dozidavo stolpa do prvotne višine v podnožju cin, kjer smo okoli stolpa namestili železen obroč. Samih cin nismo namestili okoli vsega oboda, ker je njihov razpored nesimetričen, pač pa smo v celoti obnovili tri med vojno porušene renesančno-baročne arkade. Hkrati smo pričeli arkade utrjevati, kar se je zavleklo še v naslednje leto. Vrh vseh zidov smo prelili s têrom, obtežili s kamenjem in posuli s

Ajdovščina, del prezentiranega in obnovljenega južnega obzidja pred kinodvorano. — Foto J. Gorjup
Ajdovščina, partie de la muraille méridionale présentée et restaurée devant la salle du cinéma — Photo J. Gorjup

peskom. Podobno smo obravnavali vse gornje površine stopnic, oken in lin na stolpu s cinami.

V naslednjih letih (1962—1964) smo utrdili in zavarovali obzidje proti jugu skupaj z nanj naslonjenimi arkadami vse do vrzeli pri graščini, kjer čakamo, da se pričnо dela po načrtu, ki ga je predložil prof. ing. arh. T. Bitenc.

Nič manj dragocena pa ni bila dejavnost spomladi 1965, ko so pričeli na mestu prejšnje graditi novo kino dvorano.[20] Po načrtih ing. arh. S. Križaja so jo pričeli postavljati že koncem februarja, da bi dela končali do proslave v maju. Pri tem pa so že ob odstranjevanju vrhnjih ruševin in zemeljskih plasti naleteli na izreden napis, od katerega so se ohranile le črke . . . AM ., . . . R . . ., ter fragment arhitrava s klesarsko dovršenim podajanjem delov

in celote. Obe najdbi sta potrjevali domnevo, da gre pri gradbenih ostankih na tem prostoru za reprezentativno zgradbo iz konca 1. stoletja n. št., verjetno za tempelj. Pozorni ob teh najdbah so izvajalci gradbenih del obvestili goriški Zavod za spomeniško varstvo in Zavod za spomeniško varstvo SRS, ki sta v okviru danih možnosti[21] pričela takoj sistematično raziskovati tudi širše območje pred kino dvorano. Najdbe na tem sektorju[22] so bile zanimive tudi s spomeniškovarstvenih vidikov, ker so dopolnile dosedanje poznavanje in utemeljile kasnejšo dozidavo poznoantičnega obzidja južno od ploščadi pred kino dvorano.

Raziskovanja so s številnimi sondami pokazala, da ne drži Schmidov podatek o poteku obzidja severno od Bratinove stavbe, marveč da poteka obzidje dejansko več metrov bolj proti jugu. To bi dokazovali — poleg na novo odkritega stolpa in temeljnega zidu — še odvodni kanal, ki drži proti severu tik ob zahodni stranici današnjega foajeja, in temeljno zidovje neke reprezentativne rimske stavbe, ki sega pod južni del kino dvorane. V prvi vrsti pa to dokazujejo sonde, ki jih je opravil kustos Goriškega muzeja D. Svoljšak na dejanskem poteku obzidja in na domnevni črti, kjer pa je bila sonda povsem sterilna. Po teh ugotovitvah meri obzidje 3,20 m v debelino. Kvadratna osnova stolpa — široka 9,60 m — se razširi torej na vsako stran za isto mero; antičnega arhitekta je vodila pač želja, da bi se tudi v tem čisto vojaškem objektu držal določenih ritmičnih norm in usklajenih merskih enot.

Zaradi izredne pomembnosti odkritega stolpa in obzidja, tako zgodovinske kakor spomeniškovarstvene, smo se skupaj s projektantom ing. arh. S. Križajem, prof. ing. arh. T. Bitencem in investitorjem odločili, da delno obnovimo stolp in dobrih 30 m odkritega obzidja. S tem je pridobila Ajdovščina novo spomeniško vrednoto, katera je hkrati na južnem delu nekdanjega rimskega mesta izpolnila vrzel, ki so jo v antično obzidje vsekale brezobzirne gradnje (večinoma) ob koncu prejšnjega stoletja.

Današnja prezentacija južnega obzidja je tudi prvi poskus vključiti obzidje kot samostojno spomeniško enoto v ambient sodobnega mesta. Medtem ko je obzidje na drugih straneh vraščeno v živo tkivo današnjega naselja, je del obzidja pred kino dvorano samostojen objekt s poudarjenim zgodovinskim spomeniškim bistvom. Poleg tega je uspelo projektantoma vključiti stolp in del južnega obzidja v sodobne kulturne potrebe mesta, tako da je ta del Ajdovščine dobil sodobno obravnavane, vendar krajevno obarvane prostore. Že sam zid zaključuje manjši trg pred kino dvorano, stolp pa ga še poudarja, naj ga gledamo skozi zasteklene stranice foajeja ali s prostora pred obzidjem. Ne le da je ta prostor tako osvežen, marveč pomeni ravno ta sestavina v sodobni arhitekturi plemeniti prostor. Delna obnovitev stolpa in obzidja in temu prilagojena ureditev okolice sta ustvarili na jugozahodu — pred Bratinovo hišo — še nov manjši trg, ki pomeni — podobno kot drugi trgi v Ajdovščini — krajevno posebnost, barvitost in značilnost. Zato lahko upravičeno trdimo, da odpira ta izredno posrečena urbanistična rešitev nove perspektive v najboljšem pomenu te besede tudi za prihodnjo dejavnost spomeniškovarstvene službe in njeno vključevanje v sodobno življenje z reševanjem tamkajšnjega izročila. Poleg tega pa kaže ta rešitev tudi, kako je možno ustrezno in neokrnjeno izpeljavati prometne žile, kar je najtežji problem pri reševanju arhitektonsko-urbanističnih sestavin

in jeder naselij spomeniške narave v sodobnem svetu, kjer ravno promet narekuje odnos do spomenikov (n. pr. vprašanje Koslerjeve hiše ali pa problem rimskega obzidja na Mirju v Ljubljani, ki ga je pa kljub pomislekom uspelo rešiti v splošno zadovoljstvo). Današnja rešitev prehodov skozi južno obzidje v Ajdovščini kaže, da tudi izredno masiven spomenik ob primerni rešitvi ne zavira sodobnega prometa, ampak daje celo prostoru živega urbanizma plemenito patino izročila, ki sega v tem primeru v davnino petega stoletja.

Izvedba estetske zaščite in delne obnove zidu do povprečne višine 1,50m je plod skupnih prizadevanj konservatorjev obeh arhitektov in izvajalcev — gradbincev podjetja SGP Primorje.[23] Tehnika kasnoantične gradnje zidu v plasteh (šarah) je tako uspela, da po tej plati ni moč ločiti strukture med antičnim podnožjem in novejšimi dopolnitvami. Zgornje površine zidu so obložene s skrilnatimi ploščami, podobno kot pri antičnih zidovih v Drnovem in na Lanišču nad Kalcami, s čimer sta v največji meri zagotovljena varstvo in estetski videz spomenika. S konservatorskega stališča je treba poudariti, da je bila že antična tehnika zidave na obzidju v Ajdovščini izredno skrbna. Na zunanji strani zidu so bili zmeraj lepo obdelani bloki lomljenega apnenca, redkeje (v okras) tudi flišni lapor iz okolice, tako da je dajala zunanja stran zidu z zglajenimi fugami, gradbeniško gledano, antičnim zidarjem najlepše spričevalo. Spričo tega je bilo verjetno tudi lažje posnemati antično tehniko zidave, še posebej, ker so jo mogli zidarji opazovati tudi na drugih stranicah v podnožju obzidja, še posebej pa pri temeljih stolpa s cinami. Zato je tudi uspelo na vzhodu in zahodu stolpa nakazati potek neobnovljenega obzidja z izstopajočimi kamnitimi bloki, ki štrle na teh mestih iz jedra obodnega zidu stolpa. Res je sicer, da sam stolp v tem času še ni dokončno zaključen in obnovljen, ker so potrebne še podrobnejše študije o dokončni višini in s tem o obliki, zato pa ima stolp v sedanji obliki podobo ruševine, tako zaželene pri prezentaciji arheoloških spomenikov, po sedanji gmoti pa je tudi v sorazmerju s sosednjimi arhitekturami. Želeti bi bilo, da bi ga v prihodnje vsaj še malo dozidali, da bi postal še bolj poudarjena urbanistična sestavina južnega dela Ajdovščine.

Urejena okolica kino dvorane in prezentiranega dela južnega obzidja kaže, kako polnokrvno zaživi v takem okolju tudi primerno arhitektonsko vključen spomenik. Spričo tega lahko upravičeno pričakujemo, da bosta nadaljna komunalna dejavnost in urejanje celotnega obzidja še močneje uveljavila ta edinstven spomeniški kompleks. Seveda že danes vemo, da bodo pri tem izstopali posamezni členi, tako vzhodno obzidje, predvsem predel v območju stolpa s cinami, na zahodni strani pa predel pri stolpu za kavarno. Zato si je spomeniško varstvo prizadevalo predvsem za to, da obvaruje in utrdi te poglavitne spomeniške enote. Poleg tega je tudi občinska urbanistična služba skušala regenerirati oz. delno rekonstruirati obzidje v privatni lasti po okvirnih določilih urbanističnega predloga iz leta 1958. Varstvo obzidja v Ajdovščini je imelo torej podobna izhodišča, kot so se z njimi srečevali v Ljubljani, a jih vse doslej ni bilo možno primerno rešiti, kar med drugim dokazuje vprašanje Frtice v Ljubljani. Kot so v Ajdovščini stavbe na treh straneh mesta vraščene v kasnoantično obzidje, tako sega tudi pri Frtici antično obzidje vse do oken prvega nadstropja in bi že zaradi tega morali posvetiti varstvu takega spomenika kontinuitete življenja več pozornosti kot

doslej, čeprav sam spomenik ni neposredno ogrožen, ampak ga stalna naseljenost celo ohranja. Urejevanje obzidja, na katerega se naslanjajo stavbe, bo treba reševati s tenkim posluhom za regeneracijo stavb glede na sodobne stanovanjske zahteve ob največji možni obnovi oz. neokrnjenosti prvobitnega kulturnega spomenika.

Reševanje teh nalog pa ne zadeva le spomeniške službe, ampak v veliki meri tudi urbanistični načrt in posamezne arhitektonske študije, ki naj združujejo arheologove in konservatorjeve težnje ter tenkočuten arhitektov odnos (ob skrbi lastnikov za spomeniške vrednosti v njihovi posesti!). Kot je ob konservatorju stal ustvarjalen arhitekt pri reševanju rimskega zidu na Mirju, tako kaže soroden primer prezentacije južnega obzidja v Ajdovščini, da je uspešno vključevanje spomeniških enot v sodobno življenje lahko le produkt dobrega načrta, ki ob reševanju sedanjih okoliščin in vsakdanjih nujnosti lahko najde pravo mesto in vlogo spomeniških sestavin v sodobnem mestnem življenju.[24]

Prezentacija spomenika, kot je kasnoantično obzidje v Ajdovščini, je za arheologa velik in izjemen poseg. Zaradi navadno slabše ohranjenosti arheoloških spomenikov mora raziskovalec sodobnemu arhitektu — oblikovalcu večkrat pojasnjevati njih sestavine in vrednosti, da bi se potem na tej osnovi mogla oba skupaj lotiti konservatorskega reševanja in vključevanja takega ansambla v sodobno življenje. Pri prezentaciji arheološkega spomenika je ponavadi potreben kak javen nastop ali popularizacija, kot je bil primer pri rimskem obzidju v Ljubljani, medtem ko ostanki trdnjave v Ajdovščini zaradi svoje še danes ohranjene veličastne zunanjosti tega ne potrebujejo. Strokovne težave so predvsem v tem, da imamo tu opraviti z ostanki historičnega dela v sodobnem aktivnem mestnem telesu — odtod primerjava z Dioklecijanovo palačo — medtem ko zadeva arheolog običajno na ostanke naselij zunaj današnjega mesta ali pa, če izdvojimo še podskupino arheološko-historičnih naselij, kjer se ga le deloma dotika (v primeru Neviodunuma (Drnovo) današnje naselje sega le deloma v sklenjeno površino atičnega mesta). Razume se, da arheološke spomeniške enote, ki jih sodobno mesto vklepa, terjajo dosti bolj pretehtan pristop. Poiskati jim je treba vlogo in namembnost v sodobnem mestu, s tem, da tem spomenikom danes seveda ne moremo vrniti njihove nekdanje utrdbene funkcije. Pri arheološkem spomeniku — katerega kompleksnost je običajno neznana tako glede razprostranjenosti kot tudi glede vsebine — se ne smemo zadovoljiti le s trenutnim vključevanjem posameznih sestavin v urbanistično snovanje, marveč moramo upoštevati še vsa nova spoznanja, pridobljena z izkopavanjem. Tako moremo dati tem sicer mrtvim zgodovinskim vrednostim primeren prostor tudi v sodobnih prizadevanjih.

V utemeljevanju zgodovinskega pomena in varovanja emonskega obzidja je navajal prof. F. Stele tudi panegirik Theodosio Augusto 37, kjer poznorimski pisatelj Drepanius Pacatus opisuje emonsko obzidje.[25] Pri tem je naš slavljenec zaključil: »kamni rimskega zidu, ki so na videz brezpomembni, tudi sami glasno govore o veliki zgodovini, ki je šla mimo in preko njih.« Isto bi mogli dejati tudi za kasnoantično obzidje trdnjave v Ajdovščini, saj so se tudi pod njenim obzidjem odvijale bitke vse od antike dalje.

OPOMBE

[1] Tem delom so sledili še predlogi za ureditev zidu in širšega okolja (M. Mušič, VS 2, 1949, 83 z načrtom, k temu J. Korošec, Nekoliko reči o konzervaciji arheoloških gradjevinskih objekata, Zbornik

zaštite spomenika kulture 3, 1952, 11; o delih in vidikih prezentacije poroča N. Šumi, VS 4, 1951-52, 53 in 7, 1958-59, 176).

[2] Mnenje o pomenu Emone je povzeto po strokovni opredelitvi, ki jo je dala posebna strokovna komisija ZSV SRS in jo je povzel elaborat ZSV SRS o zaščiti Emone ter je bil poslan vsem zainteresiranim službam. Izvirnik hrani ZSV SRS.

K vidikom prezentacije arheoloških ostalin na Jakopičevem vrtu gl. poseben sestavek L. Plesničar v tem zvezku VS.

[3] K spomeniku emonskega dostojanstvenika in njegovi grafični rekonstrukciji gl. P. Petru, O spomeniku emonskega meščana, Arheol. vestnik 13-14, 1962-63 (Brodarjev zbornik), 521 ss; k severnim emonskim vratom L. Plesničar, Severna emonska vrata, Kronika 12, 1964, 67.

[4] P. Petru, VS 8, 1960-61, 200.

[5] W. Schmid, Die südlichen Ostalpenländer, 15. BRGK 1923-24, 187, Abb. 5.

[6] J. Šašel, Severovzhodne italske zapore v antiki, Kronika 4, 1956, 86 z navedbo starejše literature.

[7] S. Rutar, Zgodovinske črtice iz pokneženе grofije Goriške in Gradiške, Koledar za goriško nadškofijo, Gorica 1895, 29; isti, Izvestija Muzejskega društva za Kranjsko 2, 1892, 126; M. Kos, Gradišče in gradec v slovenskem srednjem veku, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 22, 1941, 123.

[8] Emona, Ljubljana 1879, 130.

[9] Podrobnejše arheološko poročilo o teh raziskovanjih pripravljava s kustosom Goriškega muzeja D. Svoljšakom za naslednjo številko Arheol. vestnika.

[10] W. Schmid, 15. BRGK 1923-24, 186.

[11] VS 8, 1960-61, 199 s sliko!

[12] Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Instituts 21-22, 1922-24, Bbl. 300 ss.

[13] Pavel Plesničar, Utrdba ob Hublju-Castra ad Undecimum, Kulturni odmevi, Ajdovščina 2, 1959, str. XIV omenja: »znaki pogorišča so se pred regulacijo sedanjega Titovega trga jasno poznali. Po vsej širini so bili obrisi rimskih hiš, zoglenele opeke in pepel kakih 60 cm pod sedanjim površjem.«, iz česar sklepam, da je bilo takrat (tik pred to svetovno vojno) še možno ugotavljati ostaline znotraj obzidja vsaj na trgu.

[14] Risba je v delu Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium in partibus Occidentis, sestavljenega k. 4. ali v zač. 5. stol.

[15] Vendar risba bolje ponazarja zasnovo mesta, ki je po novih dognanjih izkopavanj pred kino dvorano mnogostranična in ne ovalna, kot so na splošno menili doslej.

[16] C. Fisković, Prilog proučevanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 279, Zagreb 1950; M. Prelog, Rad na konzervaciji nepokretnih spomenika kod nas, Zbornik zaštite spomenika kulture 4-5, 1955, 33 ss; J. in T. Marasović, Zaštita i uredjenje staroga centra grada Splita, Zbornik zaštite spomenika kulture 14, 1963, 176 ss.

[17] VS 8, 1960-61, 199.

[18] To domnevo — po našem prepričanju in ogledu ostalin dvomno in morda celo netočno — prinaša S. Stucchi, Ce fastu?, 21, 1945, 29.

[19] P. Plesničar, Utrdba ob Hublju, Kulturni odmevi, Ajdovščina 2, 1959, str. X in S. Štekar, VS 8, 1960-61, 200 s.

[20] Izkopavanja so bila opravljena v težkih vremenskih razmerah in nenavadnih okoliščinah, saj smo se morali pri raziskovanjih ravnati po zahtevah graditeljev nove dvorane. Vendar ne moremo mimo dejstva, da so nam izvajalci in investitor skušali vsestransko pomagati in nam delo v danih okoliščinah čim bolj olajšati, za kar smo dolžni zahvalo predvsem ing. M. Makovcu in referentoma OS L. Brazu in J. Jelinčiču.

[21] O gradnji in arhitektonski prezentaciji ter pomenu nove kinodvorane za širše urbanistične rešitve bo posebej razpravljal ing. arh. S. Križaj v naslednji številki revije Sinteza. Za arhitektonsko usklajeno ureditev okolja kino dvorane, predvsem kasnoantičnega obzidja, je dobil prof. T. Bitenc nagrado Prešernovega sklada.

[22] Krajše poročilo o delih prinašata P. Petru in D. Svoljšak, Ajdovščina pred poldrugim tisočletjem, Primorske novice 30. 7. 1965, medtem ko je v pripravi izčrpnejša arheološka obdelava za naslednjo številko Arheol. vestnika.

[23] Za kar jim gre tudi tu posebna zahvala.

[24] Tem urbanističnim problemom in pogledom na spomenike je bil posvečen prvi jugoslovanski posvet na temo »Urbanizam i zaštita spomenika kulture«, ki je bil leta 1962 v Splitu. Gradivo je objavljeno v Zborniku zaštite spomenika kulture 14, 1963, kjer pa bi posebej opozorili na sestavek M. Čanak-Medić, in G. Tomašević, Arheološke celine i drugi ansambli u ruševinama i mogučnosti njihovog uključivanja u savremeni život na str. 125—128. Gl. še P. Petru, Upravičenost rekonstrukcije posameznih arheoloških spomenikov, VS 9, 1962-64, 5 s.

[25] Nec pia Haemona cunctantius, ubi te affore nuntiatum, impulsis effusa portis obviam provolavit . . . Quid portas virentibus sertis coronatas?

Peter Petru:

PRESENTATION DES MURAILLES DE LA FIN DES TEMPS ANTIQUES A AJDOVŠČINA

Les activités de conservateur dans le domaine archéologique à Ljubljana (Emona) complètent les travaux du professeur Stele à qui est dédié ce fascicule. Il a également inspiré et personnellement surveillé les travaux que l'Institut pour la protection des monuments poursuit depuis plusieurs années à Ajdovščina.

Castra, position fortifiée de la fin des temps antiques, est mentionnée dans le manuel Notitia dignitatus de la fin du IVe ou du commencement du Ve siècle. Ajdovščina est par conséquent, à l'échelon européen, une des rares villes dont nous connaissons l'aménagement urbanistique primitif. D'autre part, Ajdovščina est aujourd'hui en Slovénie la seule ville de l'antiquité finissante dont les murailles sont conservées au point d'avoir, non seulement influencé la croissance ultérieure de la ville, mais encore maintenu une continuité urbanistique pendant un millénaire et demi. Si nous considérons sous l'angle historique la portée d'Ajdovščina dans le façonnement de la destinée politique de la région des Alpes orientales, nous devons nous arrêter sur deux constations: à l'époque de l'antique finissant, Ajdovščina était le centre de la défense des frontières Est de la partie occidentale de l'Empire; c'est également au pied de ses murailles que se livra, les 4 et 5 septembre 394, entre Eugène et Théodose, une bataille dont le résultat allait se

répercuter surtout sur l'histoire des Slaves du Sud. La défaite d'Eugène eut pour conséquence la division de l'Empire en deux parties: la partie orientale, grécisée, et la partie occidentale romanisée, division qui apparaît encore aujourd'hui dans le développement culturel des divers groupes européens. Si nous considérons sous ce jour ce qui reste des murailles d'Ajdovščina, les efforts conjugués du Service de protection des monuments et des autorités locales pour conserver cette composante urbanistique et la présenter sur les quatre côtés de la ville sont une précieuse contribution à notre héritage culturel commun.

Aujourd'hui encore, la ville et toutes les activités de cet organisme vivant se développent à l'intérieur de ce camp antique; c'est pourquoi il fallait, dans la présentation des murailles, tenir compte de tous les éléments historiques qui constituent cet ensemble et donnent à la ville actuelle son aspect. En effet, à l'époque du Moyen-âge finisant et du passage aux Temps modernes, les murailles d'Ajdovščina furent de nouveau renforcées sur les fondations antiques. Il ne s'agissait donc pas ici d'une simple question de protection d'un monument, mais encore, et dans une large mesure d'une question de plan urbanistique et de diverses études tectoniques qui doivent être la synthèse des efforts de l'archéologue et du conservateur ainsi que de l'intervention délicate de l'architecte. C'est ainsi que, dans le cas d'Ajdovščina, où jusqu'à présent on a présenté le côté Est et le côté Sud des murailles, on voit que l'incorporation des unités du monument à la vie actuelle ne peut être que le produit d'un plan parfait; en tenant compte des conditions d'aujourd'hui et de l'actualité de chaque jour, ce plan peut trouver la place et le rôle convenant aux éléments d'un monument - qui, sans cela seraient morts - dans le cadre de la vie actuelle de la ville. C'est sur une longueur d'environ 100 m. que nous avons pu, jusqu'à présent, présenter les murailles, et nous l'avons fait dans les parties où elles sont une entité à part. Il nous reste encore à résoudre la question des murailles auquelles s'adossent des constructions. Il faudra ici conserver notre héritage culturel, sans perdre de vue les exigences actuelles de la question du logement, en reconstruisant autant que faire se peut ou plutôt en conservant intact le monument culturel primitif.

Les alentours bien aménagés du cinéma, et par suite la présentation de la muraille sud montrent comment, dans un pareil milieu, un monument qui lui est tectoniquement bien incorporé vit d'une vie pleine. Nous sommes donc en droit d'espérer que l'activité future des conservateurs et des services communaux et l'aménagement de toute la ligne des murailles donneront à cet unique ensemble monumental toute sa valeur. Bien sûr, on voit déjà que certains chaînons seront le plus en vue, p. ex. muraille Est et surtout la partie près de la tour à créneaux. C'est pourquoi, au cours d'une activité de cinq années, le Service des monuments s'est surtout efforcé de protéger, de raffermir cette principale partie du monument, tout en obtenant la présentation esthétique la plus appropriée. Les travaux de protection, de consolidation et de rénovation ont, d'un côté, été guidés par de nouvelles connaissances obtenues grâce aux fouilles, et, de l'autre, par les observations des conservateurs sur l'intensité du danger qui menaçait chaque composante en particulier. Dans les recherches qui, dans leur ensemble, ne sont pas encore terminées, ce qu'on a constaté de plus important, c'est probablement que le plan de l'antique Castra était polygonal et non pas ovale, comme le dit W. Schmid (15e BRGK, 1923-24, 187, Abb. 5). En même temps, nous avons constaté que la muraille sud suivait une ligne différente de celle que supposait W. Schmid et qu'il a d'ailleurs tracée. Pour ce monument archéologique dont la complexité reste encore indéterminée tant pour l'étendue que pour la contenu, ce n'est pas seulement l'incorporation momentanée des divers éléments à la conception urbanistique qui doit guider la présentation du monument, mais encore toutes les données nouvelles que des recherches archéologiques systématiques nous ont fournies. Nous en avons une preuve dans les fouilles faites sur l'emplacement du nouveau cinéma, où nous avons trouvé, à côté des vestiges d'une construction d'apparat, de la fin du premier siècle les restes d'un cloaque et la la véritable ligne suivie par la muraille sud, fortifiée ici par une tour ronde.

Cet héritage de l'antiquité est passé aux Slaves qui se sont fixés là, comme le prouveraient les noms de lieux Ajdovščina, Trnje et Mirce. Ils ont ainsi, comme nous le voyons, contribué à conserver jusqu'à ce jour dans l'état où il est ce monument antique. L'archéologue-conservateur s'est avec profit appuyé sur les données d'un dessinateur de la fin des temps antiques qui a représenté la forteresse de Castra au-dessous de la couronne des sommets des Alpes Juliennes, fortifiés par des murailles d'enceinte.